

Олена КОВАЛЬЧУК,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та медичної психології
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Дар'я НІКІТІНА,

бакалавр, студентка 5-го курсу Дніпропетровського
національного університету імені Олеся Гончара

Анастасія ОБДУЛА,

бакалавр, студентка 5-го курсу Дніпропетровського
національного університету імені Олеся Гончара

СПЕЦИФІКА ПРОЯВІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУПАХ

Досліджено особливості соціальної відповідальності та психологічного благополуччя на контингенті українських студентів та робітників юридичної і педагогічної сфери. Застосовано методики К.Ріфф «Шкали психологічного благополуччя» та «Шкала виміру соціальної відповідальності особистості (SRS-37)» (Ковальчук О., Проскура Ю., 2010). Встановлено середній рівень прояву соціальної відповідальності української молоді та високий рівень соціальної відповідальності у людей зрілого віку. Констатовано, що у молоді соціальна відповідальність пов'язана з такими факторами психологічного благополуччя, як позитивні відносини з іншими, самоприйняття, екологічна майстерність, мета у житті та загальний показник. Натомість, у представників зрілого віку визначено взаємозв'язки соціальної відповідальності з наступними факторами психологічного благополуччя: позитивні відносини з іншими з фактором альтруїзм (негативна кореляція), мета в житті, самоприйняття та загальний показник.

Ключові слова: соціальна відповідальність, психологічне благополуччя особистості, вікові порівняння.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У попередніх дослідженнях встановлено, що на рівні особистості соціальна відповідальність – це інтегральна генералізована характеристика, яка є способом психологічної регуляції діяльності, що здійснюється свідомо та добровільно і проявляється у дотриманні норм та інтересів суспільства,

законопослушності, моральній свідомості, громадянській позиції, добросовісності, сумлінності, етичній поведінці та самоконтролі [2–7; 9]. У даній роботі поставлено за мету дослідити специфіку соціальної відповідальності та психологічного благополуччя, що є характерною для сучасної українською молоді, – студентів провідних університетів країни, та представників середнього віку, – людей, що вже мають постійне місце роботи, власні сім'ї та сформовану життєву позицію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які опирається автор. В. Сахарова, спираючись на низку науковців вікової психології, вважає, що соціальна відповідальність зароджується у людини приблизно у 25–30 років, у період коли визначена життєва позиція [3]. Ці дані підтверджуються Б. Ананьєвим, який стверджує, що настання зрілості людини як індивіда (фізична зрілість) і особистості (громадянська зрілість) не збігаються у часі (гетерохронія). Самосвідомість, яка раніше розвивалася до 17–19 років, формується зараз до 23–25 років [1]. Більшість дослідників соціальної відповідальності зосереджені також на вивченні основ моральних суджень, в якості яких могли виступати об'єктивні наслідки поведінки або суб'єктивні наміри (інтенції) суб'єкта. Взагалі, ці дослідження підтверджують, пов'язаний з віком, перехід від об'єктивного до більш суб'єктивного розуміння відповідальності та стверджують, що відповідальність є головним критерієм оцінки рівня сформованості моральної зрілості (М. Савчин, Піаже, Колберг, Хелкана, Дж. Лавінджер, Т. Ліксона, Е. Еріксон) [2]. Ми притримуємось думки, що соціально відповідальна поведінка за принципом інтеріоризації закладається змалечку прикладом батьків. Отже, формування соціальної відповідальності дитини детерміноване не тільки її індивідуальними особливостями, але й оточуючим середовищем, в якому дитина зростає та сім'єю, у якій вона виховується.

Метою статті є емпірично дослідити вікові особливості соціальної відповідальності та психологічного благополуччя особистості.

Відповідно до мети поставлено наступні задачі:

1. Визначити співвідношення вікових характеристик з психологічним благополуччям та соціальною відповідальністю особистості.
2. Встановити та проаналізувати взаємозв'язки між рівнем соціальної відповідальності та психологічного благополуччя молоді та осіб зрілого віку.
3. Виявити значущі розбіжності між групами за шкалами психологічного благополуччя та соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації поставлених завдань використано наступний психодіагностичний інструментарій: Опитувальник «Шкала виміру соціальної відповідальності (SRS-37)» (О. Ковальчук, Ю. Проскура, 2010) для дослідження соціальної відповідальності особистості [4; 9], Методика «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф (адаптована науковою групою кафедри загальної та медичної психології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара під керівництвом І. Ф. Аршава) для вимірювання виявлення основних складників психологічного благополуччя [10]. Додатково до психодіагностичного інструментарію було включено 3 шкали методики «Шкали психологічного благополуччя» за адаптацією Шевековой Т. Д., Фесенко П. П., що визначають баланс ефекту, усвідомленість життя, людина як відкрита система [8].

Дослідження проводилось на контингенті українських студентів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (60 осіб у віці від 19–25 років, середній вік – 21 рік) та робітників юридичної та педагогічної сфери (60 осіб у віці 32 – 46 років, середній вік – 35 років). Загалом дослідженням охоплено 120 осіб.

Результати. За допомогою кореляційного аналізу встановлено зв'язки між шкалами соціальної відповідальності та психологічним благополуччям особистості. Для визначення значущих кореляцій застосовано коефіцієнт кореляції Пірсона. Отримані результати представлено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Кореляційні зв'язки між шкалами соціальної відповідальності та шкалами психологічного благополуччя української молоді

Шкали психологічного благополуччя \ Шкали соціальної відповідальності	Громадянська свідомість	Законо-свідомість	Рефлексія	Моральна свідомість	Альтруїзм	Загальний показник
Позитивні відносини з іншими	,265*	,074	,147	-,090	,497**	,237
Автономність	-,069	-,040	,054	-,111	,132	-,013
Екологічна майстерність	,324*	,159	,224	-,014	,485**	,310*
Особистісне зростання	,233	,004	,165	,014	,247	,169
Мета в житті	,409**	,335**	,415**	,238	,330*	,442**
Самоприйняття	,343**	,148	,186	-,019	,360**	,273*
Загальний показник	,313*	,143	,247	,005	,424**	,295*

** Кореляція значуща на рівні $p \leq 0,01$

* Кореляція значуща на рівні $p \leq 0,05$

За отриманими результатами у молоді виявлено наступні статистично значущі кореляції: фактор психологічного благополуччя *позитивні відносини з іншими* корелює із громадянською свідомістю ($r=0,265$, $p \leq 0,041$) та альтруїзмом ($r=0,497$, $p \leq 0,000$).

Такі фактори психологічного благополуччя, як *самоприйняття*, *екологічна майстерність* та *загальний показник* співвідносяться з факторами громадянська свідомість, альтруїзм та загальним показником соціальної відповідальності. Фактор *мета в житті* має статистично значущі зв'язки з усіма факторами соціальної відповідальності, окрім моральної свідомості: громадянська свідомість ($r=0,409$, $p \leq 0,001$), рефлексія ($r=0,415$, $p \leq 0,001$), законосвідомість ($r=0,335$, $p \leq 0,009$), альтруїзм ($r=0,330$, $p \leq 0,010$) та загальний показник соціальної відповідальності ($r=0,442$, $p \leq 0,000$).

Також необхідно відмітити, що *загальний показник психологічного благополуччя* позитивно корелює із *загальним показником соціальної відповідальності* ($r=0,295$, $p \leq 0,022$).

Таблиця 2 – Кореляційні зв'язки між шкалами соціальної відповідальності та шкалами психологічного благополуччя людей зрілого віку

Шкали психологічного благополуччя \ Шкали соціальної відповідальності	Громадянська свідомість	Законо-свідомість	Рефлексія	Моральна свідомість	Альтруїзм	Загальний показник
Позитивні відносини з іншими	,016	,299	,315	,045	-,424*	,071
Автономність	,051	,320	,245	,027	-,127	,161
Екологічна майстерність	-,167	,204	,301	-,128	-,279	-,050
Особистісне зростання	,206	,055	,205	,200	,129	,256
Мета в житті	-,086	,078	,380*	-,128	,020	,054
Самоприйняття	,034	,103	,561**	-,210	-,086	,107
Загальний показник	,019	,272	,495**	-,040	-,211	,149

** Кореляція значуща на рівні $p \leq 0,01$

* Кореляція значуща на рівні $p \leq 0,05$

Фактор соціальної відповідальності *рефлексія* має статистично значущі зв'язки з факторами мета в житті ($r=0,380$, $p \leq 0,038$), самоприйняття ($r=0,561$, $p \leq 0,001$) та загальним показником психологічного благополуччя ($r=0,495$, $p \leq 0,005$).

Фактор *альтруїзм* негативно корелює з фактором психологічного благополуччя позитивні відносини з іншими ($r=-0,495$, $p \leq 0,005$). Тобто, чим вищий рівень позитивних відносин, що представлено як взаємини з іншими, пронизані турботою і довірою, здатність виконувати вимоги повсякденного життя та позитивне ставлення до себе і свого минулого життя, тим нижчий рівень альтруїзму виявлено у людей зрілого віку.

На наступному етапі встановлено зв'язки між шкалами соціальної відповідальності та шкалами психологічного благополуччя (за версією Шевеленкової-Фесенко).

Отримані результати представлено у вигляді таблиці 3 (молодь) і таблиці 4 (особи зрілого віку).

Загальний показник психологічного благополуччя корелює з усіма факторами соціальної відповідальності, окрім фактора альтруїзм: громадянська свідомість ($r=0,340$, $p \leq 0,008$), законосвідомість ($r=0,309$, $p \leq 0,016$), рефлексія

($r=0,257$, $p \leq 0,047$), моральна свідомість ($r=0,569$, $p \leq 0,000$) та загальний показник соціальної відповідальності ($r=0,403$, $p \leq 0,001$).

Таблиця 3 – Кореляційні зв'язки між шкалами соціальної відповідальності та шкалами психологічного благополуччя (за версією Шевеленкової-Фесенко) у молоді

Шкали психологічного благополуччя / Шкали соціальної відповідальності	Баланс афекту	Усвідомленість життя	Людина як відкрита система	Загальний показник
Громадянська свідомість	-,183	,453**	,499**	,340**
Законосвідомість	-,033	,359**	,159	,309*
Рефлексія	-,142	,399**	,277*	,257*
Моральна свідомість	,229	,326*	,288*	,569**
Альтруїзм	-,349**	,359**	,517**	,151
Загальний показник	-,135	,484**	,442**	,403**

** Кореляція значуща на рівні $p \leq 0,01$

* Кореляція значуща на рівні $p \leq 0,05$

Натомість, шкала «Баланс афекту» негативно корелює з фактором альтруїзм ($r=-0,349$, $p \leq 0,006$).

Шкала «Усвідомленість життя» має статистичний зв'язок з усіма факторами соціальної відповідальності: громадянська свідомість ($r=0,453$, $p \leq 0,000$), законсвідомість ($r=0,359$, $p \leq 0,005$), рефлексія ($r=0,399$, $p \leq 0,002$), моральна свідомість ($r=0,326$, $p \leq 0,011$), альтруїзм ($r=0,359$, $p \leq 0,005$) та загальний показник соціальної відповідальності ($r=0,484$, $p \leq 0,000$).

Шкала психологічного благополуччя «Людина як відкрита система» має значущі зв'язки з усіма факторами соціальної відповідальності, крім фактору законсвідомість: громадянська свідомість ($r=0,499$, $p \leq 0,000$), рефлексія ($r=0,277$, $p \leq 0,032$), моральна свідомість ($r=0,288$, $p \leq 0,026$), альтруїзм ($r=0,517$, $p \leq 0,000$) та загальний показник соціальної відповідальності ($r=0,442$, $p \leq 0,000$). Також варто відзначити, що загальний показник соціальної відповідальності має статистично значущий зв'язок із загальним показником психологічного благополуччя ($r=0,403$, $p \leq 0,001$).

Таблиця 4 – Кореляційні зв'язки між шкалами соціальної відповідальності та шкалами психологічного благополуччя (за версією Шевеленкової-Фесенко) у людей зрілого віку

Шкали психологічного благополуччя / Шкали соціальної відповідальності	Баланс афекту	Усвідомленість життя	Людина як відкрита система	Загальний показник
Громадянська свідомість	,118	-,049	,145	,204
Законосвідомість	-,319	,161	,130	-,182
Рефлексія	-,273	,190	,137	-,072
Моральна свідомість	-,079	,185	,242	-,011
Альтруїзм	,157	,013	-,016	,175
Загальний показник	-,098	,136	,205	,062

Статистично значущих зв'язків між факторами соціальної відповідальності та шкалами психологічного благополуччя у людей зрілого віку не встановлено.

Результати розбіжностей в різних вікових групах при співвіднесенні факторів соціальної відповідальності за допомогою t-критерія Стьюдента представлено у таблиці 5.

Таблиця 5 – Розбіжності у різних вікових групах при співвіднесенні факторів соціальної відповідальності за допомогою t-критерія Стьюдента

Показники соціальної відповідальності	Усереднені показники		t-Стьюдента	p
	1 група (N=60) молодий вік	2 група (N=60) зрілий вік		
Громадянська свідомість	32,10	34,16	-2,088	0,039 (p<0,05)
Законосвідомість	34,86	38,48	-3,909	0,000 (p<0,01)
Рефлексія	29,73	30,95	-1,976	0,051 (p>0,05)
Моральна свідомість	27,03	26,86	0,271	0,787 (p>0,05)
Альтруїзм	29,53	28,70	1,139	0,257 (p>0,05)
Загальний показник	153,26	159,16	-1,998	0,048 (p<0,05)

Так, статистично значущі розбіжності отримано між факторами соціальної відповідальності: *громадянська свідомість* (t=-2,008, p=0,039),

законосвідомість ($t=-3,909$, $p=0,000$) та загальний показник соціальної відповідальності ($t=-1,998$, $p=0,048$).

Також має позитивну тенденцію порівняння між групами за фактором рефлексія ($t=-1,976$, $p=0,051$).

Можна говорити про те, що люди зрілого віку мають вищий рівень соціальної відповідальності за такими шкалами, як громадянська свідомість, законосвідомість, рефлексія та загальний показник соціальної відповідальності.

Наступним кроком стало виявлення розбіжностей у різних вікових групах при співвіднесенні компонентів психологічного благополуччя за допомогою t -критерія Стьюдента (таблиця 6). Так, статистично значущих розбіжностей при співвіднесенні компонентів психологічного благополуччя між виділеними групами не встановлено. Це свідчить про те, що вікові характеристики не впливають на психологічне благополуччя. Тобто, психологічне благополуччя може розглядатися як душевний комфорт – узгодженість психічних процесів і функцій, відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги, задоволеність собою та своєю діяльністю незалежно від віку людини.

Таблиця 6 – Розбіжності у різних вікових групах при співвіднесенні компонентів психологічного благополуччя за допомогою t -критерія Стьюдента

Компоненти психологічного благополуччя	Усереднені показники		t -Стьюдента	P
	1 група (N=60) молодий вік	2 група (N=60) зрілий вік		
Позитивні відносини з іншими	61,42	60,63	0,403	0,688 ($p>0,05$)
Автономність	55,25	58,37	-1,788	0,077 ($p>0,05$)
Екологічна майстерність	57,90	58,16	-0,153	0,876 ($p>0,05$)
Особистісне зростання	64,97	62,43	1,491	0,140 ($p>0,05$)
Мета в житті	62,58	64,70	-1,212	0,229 ($p>0,05$)
Самоприйняття	59,33	60,37	-0,556	0,579 ($p>0,05$)
Психологічне благополуччя Загальний показник	361,45	364,67	-0,388	0,699 ($p>0,05$)

Таблиця 7 – Розбіжності у різних вікових групах при співвіднесенні компонентів психологічного благополуччя (за версією Шевеленкової-Фесенко) за допомогою t-критерія Стьюдента

Компоненти психологічного благополуччя	Усереднені показники		t-Стьюдента	p
	1 група (N=60) молодий вік	2 група (N=60) зрілий вік		
Баланс афекту	91,47	89,40	0,566	0,573 (p>0,05)
Усвідомленість життя	98,00	93,23	1,986	0,050 (p=0,05)
Людина як відкрита система	64,87	61,80	2,239	0,028 (p<0,05)
Загальний показник	321,47	311,53	2,193	0,031 (p<0,05)

Так, статистично значущі розбіжності отримано між наступними шкалами психологічного благополуччя: *усвідомленість життя* (t=1,986, p=0,050), *людина як відкрита система* (t=2,239, p=0,028) та *загальний показник* (t=2,193, p=0,031).

За результати емпіричного дослідження зробимо наступні **висновки**:

1. Встановлено середній рівень прояву соціальної відповідальності у представників молодого віку. Виявлено, що соціальна відповідальність української молоді співвідноситься з психологічним благополуччям, що проявляється у позитивних взаєминах з іншими, турботі, здатності виконувати вимоги повсякденного життя, позитивному ставленні до себе і свого минулого життя, що пов'язано із громадянською позицією, усвідомленням значущості бути залученими до важливих подій у країні, добробутом та благополуччям суспільства, патріотизмом, відповідальністю та обов'язком перед суспільством.

2. Визначено високий рівень прояву соціальної відповідальності представників зрілого віку, що вказує на наявність у цих людей цілей і захоплення (фактор мета у житті), що надають сенс життю, сформованості своєї громадянської позиції, відчуття справедливості, правової поведінки, дбайливого ставлення до своєї роботи, дотримання правил безпеки, усвідомлення наслідків своїх дій.

3. Констатовано, що у молоді соціальна відповідальність пов'язана з такими факторами психологічного благополуччя, як позитивні відносинами з

іншими, самоприйняття, екологічна майстерність, мета у житті та загальний показник. Натомість, у представників зрілого віку визначено взаємозв'язки соціальної відповідальності з наступними факторами психологічного благополуччя: позитивні відносини з іншими, мета в житті, самоприйняття та загальний показник.

4. Звертають на себе увагу розбіжності у групах за показником соціальної відповідальності – альтруїзмом. Так, для осіб зрілого віку було виявлено, що фактор психологічного благополуччя – позитивні взаємини з іншими має негативний зв'язок з альтруїзмом. Отримані дані свідчать про те, що представники зрілого віку вже мають певний життєвий досвід, несуть відповідальність за свої родини та не схильні до безкорисливої допомоги іншим людям, самопожертвування. Натомість, молоді люди навпаки демонструють позитивні кореляції з зазначеним фактором.

Список використаної літератури

1. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания / Ананьев Б. Г. // Ленингр. ордена Ленина гос. ун-т им. А. А. Жданова, Фак. психологии. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968.

2. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: [монографія] / М. В. Савчин. – Івано-Франк. : Місто НВ, 2008. – 280 с.

3. Сахарова В. Г. Ответственность как личностный фактор и возможности ее диагностики : дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Сахарова В. Г. – М., 2003. – 160 с.

4. Ковальчук О. С. Перевірка надійності, валідності та стандартизація методики «Шкала виміру соціальної відповідальності особистості (SRS-37)» / Ковальчук О. С. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. – Хмельницький. Серія, Психологія. – №. 5. – 2016.

5. Ковальчук О.С., Канциренко О.В. Взаємозв'язок соціальної відповідальності як цінності з психологічним благополуччям української молоді / О. С. Ковальчук, О. В. Канциренко // Організаційна психологія. Економічна психологія: зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. : С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. : Вид-во «А.С.К.», 2016. – С. 37–44.

6. Ковальчук О. С. Застосування проєктивного методу МАК у дослідженні психологічного благополуччя та соціальної відповідальності особистості / Ковальчук О. С., Канциренко О. В. // Вісник Національної академії Державної

прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. – Хмельницький. Серія : Психологія. – №. 5. – 2016.

7. Ковальчук О. С. Співвідношення локус контролю та соціальної відповідальності особистості / О. С. Ковальчук // Вісник Національного технічного ун-ту України «Київський політехнічний інститут». Сер. Філософія, психологія, педагогіка. – 2014. – № 3. – С. 109–115. – Режим доступу: <http://www.novyn.kpi.ua/2014-3/Kovalchuk.pdf>

8. Фесенко П. П. Осмысленность жизни и психологическое благополучие личности: Дис. канд. психол. наук. М., 2005. – 206 с.

9. Kovalchuk O. Social Responsibility Scale (SRS-37): A psychodiagnostic measurement tool tested for reliability, validity, and its standardization / O. Kovalchuk, D. Benson // The 13th European Conference on Psychological Assessment, (Zurich, Switzerland), July 22-25, 2015. – Book of Abstracts. – P. 78. – Access mode: <http://www.ecpa13.com/program-dates/preliminary-timetable.html>

10. Ryff C.D. The structure of psychological well-being revisited / C.D Ryff, C.L.M.Keyes// J.of Personality and Social Psychology. – 1995. – №69. – P. 719–727

Рецензент – кандидат психологічних наук Салюк М. А.

Ковальчук Е., Никинита Д., Обдула А. Специфіка проявлених соціальної відповідальності та психологічного благополуччя в різних вікових групах

Исследованы особенности социальной ответственности и психологического благополучия на контингенте украинских студентов и представителей юридической и педагогической сферы (№ = 60). Применены методики К.Рифф «Шкалы психологического благополучия» и «Шкала измерения социальной ответственности личности (SRS-37)» (Ковальчук Е., Проскура Ю., 2010). Установлен средний уровень проявления социальной ответственности украинской молодежи и высокий уровень социальной ответственности у людей зрелого возраста. Констатируется, что у молодежи социальная ответственность связана с такими факторами психологического благополучия, как положительные отношения с другими, самопринятие, экологическая мастерство, цель в жизни и общий показатель. В отличие от молодежи, у представителей зрелого возраста определены взаимосвязи социальной ответственности со следующими факторами психологического благополучия: позитивные отношения с другими (отрицательная корреляция), цель в жизни, самопринятие и общий показатель.

Ключевые слова: *социальная ответственность, психологическое благополучие личности, возрастные сравнения.*

Kovalchuk O., Nikitina D., Obdula A. Manifestations of social responsibility and psychological well-being in different age groups

The peculiarities of social responsibility and psychological well-being were investigated. The Ukrainian students and employees of juridical and educational spheres of Dnipro region (№=60) took part in the research. “The scales of psychological well-being” by C.Ryff and “Social Responsibility Scale (SRS-37)” (O. Kovalchuk, Yu. Proskura, 2010) were used. It is stated that social responsibility has a moderate level of manifestation, whereas the older people have a high level of social responsibility. It is stated that social responsibility in Ukrainian youth connected with the following factors of psychological well-being: positive relations with others, environmental mastery, purpose in life, self-acceptance and the general indicator. At the same time older age representatives’ social responsibility correlates with such factors of psychological well-being as positive relations with others (this factor has a negative correlation with altruism), purpose in life, self-acceptance and the general indicator.